

Protokół
XIV posiedzenia Polsko - Ukrainńskiej Komisji Ekspertów
do spraw doskonalenia treści podręczników szkolnych historii i geografii
Odessa, 26-29 września 2011 r.

Na podstawie Porozumienia o Współpracy pomiędzy Ministerstwem Edukacji Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Oświaty Ukrainy, w dniach 26-29 września 2011 r. odbyło się w Odessie XIV posiedzenie Polsko-Ukraińskiej Komisji Ekspertów ds. doskonalenia treści podręczników szkolnych historii i geografii.

W posiedzeniu udział wzięli:

ze strony polskiej:

1. prof. dr hab. Włodzimierz Mędrzecki - przewodniczący,
2. prof. dr hab. Andrzej T. Jankowski - członek Komisji,
3. dr Piotr Kroll - członek Komisji,
4. dr hab. Grzegorz Motyka - członek Komisji,
5. dr Karol Sanojca – członek Komisji,
6. dr Krzysztof Kafel – reprezentant Ministerstwa Edukacji Narodowej

ze strony ukraińskiej:

1. prof. Stanisław Kulczycki - przewodniczący,
2. prof. Aleksander Udod - członek Komisji,
3. dr Ihor Szczupak – członek Komisji,
4. dr Witalij Perkun - członek Komisji,
5. dr Hennadij Jefimenko - członek Komisji,
6. Raisa Jewtuszenko - sekretarz.

Porządek obrad:

1. Otwarcie obrad.
2. Referaty.
3. Okrągły Stół nauczycieli polskich i ukraińskich.
4. Analiza treści polskich i ukraińskich podręczników geografii i historii.
5. Ustalenia końcowe: treść protokołu, termin, miejsce i tematyka kolejnego posiedzenia Komisji.

Ad 1

Obrady rozpoczęło otwarte posiedzenie Komisji w Auli Odesskiego Narodowego Uniwersytetu im I.I. Mecznikowa. Obrady rozpoczęły wystąpienia – prof. Ihora Kowala rektora Odesskiego Narodowego Uniwersytetu, Andrija Tkaczuka – kierownika zarządu oświaty i nauki Odesskiej Obwodowej

Administracji Państwowej, prof. Aleksandra Udoda – reprezentanta Ministerstwa Oświaty, Nauki, Młodzieży i Sportu Ukrainy, Joanny Strzelczyk - konsula Rzeczypospolitej Polskiej w Odessie. Słowo wstępne wygłosili także przewodniczący strony ukraińskiej prof. S. Kulczycki i przewodniczący strony polskiej prof. W. Mędrzecki.

Ad 2

W otwartym posiedzeniu Komisji, które odbyło się w dniu 27 września 2011 r., uczestniczyli pracownicy naukowcy oraz studenci Odesskiego Narodowego Uniwersytetu, przedstawiciele władz oświatowych obwodu odesskiego, metodycy, nauczyciele historii i geografii z Ukrainy i Polski. Dr Karol Sanojca i dr Hennadij Jefimenko wygłosili referaty poświęcone wpływowi komunizmu na procesy narodotwórcze w Europie Środkowej i Wschodniej. Po wygłoszeniu referatów rozpoczęła się dyskusja z udziałem nauczycieli, metodyków oraz pracowników naukowych Odesskiego Narodowego Uniwersytetu.

Ad 3

Członkowie Komisji wzięli udział w Okrągłym Stole nauczycieli z Polski i Ukrainy zorganizowanym przez Ministerstwa Oświaty, Nauki, Młodzieży i Sportu Ukrainy, Polskie Towarzystwo Historyczne oraz Ukraińskie Centrum Badań nad Holokaustem „TKUMA” na temat „Aktualne problemy edukacji historii najnowszej w szkołach Ukrainy i Polski”.

Ad 4

Prof. Andrzej T. Jankowski przedstawił opinię na temat przekazanego przez stronę ukraińską podręcznika do geografii dla klasy 11 autorstwa L.B. Pałamarczuk, T.G. Gilberg i A.I. Dowgan. Jest to podręcznik obejmujący szeroko ujęte zagadnienia z geografii ogólnej oraz społeczno-ekonomicznej Ukrainy, poszerzone o problematykę globalnych zagrożeń demograficznych i ekologicznych na świecie. Informacje o Polsce pojawiają się epizodycznie w dwóch fragmentach w omawianiu kształtowania się terytorium państwa Ukrainy, odnotowując jedynie zmiany granic w latach 1939-1945 (1951),

2. przy omawianiu problematyki demograficznej Ukrainy wskazano na wielonarodowy charakter kraju oraz obecność mniejszości polskiej, której nie scharakteryzowano.

Dr Witalij Perkun przeanalizował podręcznik dla III klasy gimnazjum autorstwa J. Kop, M. Kucharskiej, A. Witek-Nowakowskiej. Recenzent wysoko ocenił całość podręcznika z punktu widzenia treści i obudowy dydaktycznej. Ukrainę przedstawiono, jako państwo idące drogą reform rynkowych. Scharakteryzowano środowisko przyrodnicze, wskazano na czynniki sprzyjające

rozwojowi rolnictwa oraz przemysłu. Opisano skutki katastrofy czarnobylskiej z 1986 r. W krótkim podrozdziale „Turystyka na Ukrainie” zamieszczono trzy fotografie zabytków architektonicznych Ukrainy: Złotowierchnyj sobór Michajłowski w Kijowie, zamek w Kamieńcu Podolskim oraz wybrzeże Morza Czarnego z pałacem „Jaskółcze Gniazdo” w Jałcie na Krymie. Zamieszczono dwie mapy Ukrainy, ekonomiczną oraz fizyczną. Niezależnie od dobrego przygotowania materiału kartograficznego zauważono pewne niedokładności. Na przykład nie pokazano, że Zakarpacie jest regionem dobrze rozwiniętego przemysłu winiarskiego. Szereg centralnych oraz wschodnich obwodów nie zostało wskazanych, jako ośrodki produkcji rolnej.

Strona polska przeanalizowała 6 ukraińskich podręczników do historii: pięć do klasy 11 i jeden do klasy 10. Ich zakres chronologiczny obejmował okres 1900-1939 (1 podręcznik) i 1939-2010 (5 podręczników). Cztery z nich dotyczyły historii Ukrainy (S. Kulczycki i J. Lebedjewa; O. Pometun i N. Hupan; O. Strukewycz, I.M. Romaniuk i S.I. Drowoziuk; W. Własow i S. Kulczycki), dwa historii powszechnej (I.J. Szczupak; T. Ładyczenko).

W odniesieniu do historii Polski stwierdzono, że część podręczników zawiera bardzo nieliczne informacje dotyczące XX-wiecznych dziejów Polski. W podręcznikach do historii powszechnej brakuje ukazania międzynarodowego wymiaru sprawy polskiej, zwłaszcza w okresie II wojny światowej, która była ważnym czynnikiem gry dyplomatycznej. We wszystkich podręcznikach znajduje się relacja z włączenia ziem wschodnich Rzeczypospolitej w skład ZSRR, są pewne informacje o Polsce w procesie tworzenia bloku wschodniego oraz w latach 1989-1991. Ostatnią informacją jest wiadomość o uznaniu przez Polskę niepodległej Ukrainy w grudniu 1991 r.

Na tle podręczników ukraińskich wyróżnia się podręcznik Ihora Szczupaka zawierający stosunkowo dużo informacji o rozwoju sytuacji wewnętrznej w Polsce po II wojnie światowej, a także o przemianach po 1989 r. Jako jedyny w swojej narracji uwzględnia informację o katastrofie smoleńskiej z kwietnia 2010 r.

Podstawową słabością podręczników ukraińskich jest nieuwzględnianie prac historiografii polskiej z ostatnich dwudziestu lat (i niekiedy powielanie interpretacji z czasów radzieckich zwłaszcza w odniesieniu do paktu Ribbentrop-Mołotow i polskiego ruchu oporu). Z polskiej perspektywy przedstawiony przez autorów podręczników ukraińskich przebieg i charakter konfliktu polsko-ukraińskiego w czasie drugiej wojny światowej jest ukazany w zniekształcony sposób. Autorzy albo omijają problem rzezi wołyńskiej, albo piszą o „wzajemnych aktach przemocy”, w ten sposób stawiając nieuprawniony znak równości między antypolskimi działaniami UPA i polskiej samoobrony oraz jej aktami odwetu. Strona polska za korzystne uznaje wprowadzenie do podręczników polskich i ukraińskich informacji o stanowisku obu historiografii odnośnie konfliktu polsko-ukraińskiego w II wojnie światowej. Zdaniem

polskich recenzentów przy opisie wysiedleń Ukraińców z terytorium państwa polskiego w latach 1945-1946 należy informować o równoległe trwających przymusowych przesiedleniach ludności polskiej z terenów zachodniej Ukrainy na obszar Rzeczypospolitej. W niektórych podręcznikach informacje dotyczące ruchu Solidarności nie ukazują jego prawdziwej roli w procesie upadku reżimu komunistycznego w Europie Środkowej i Wschodniej.

Prof. Stanisław Kulczycki zrecenzował podręcznik „Bliżej historii” dla III klasy gimnazjum autorstwa I. Kąkolewskiego, K. Kowalewskiego, A. Plumińskiej-Mieloch. Obejmuje on okres od kongresu wiedeńskiego do zakończenia I wojny światowej i odzyskania niepodległości przez Polskę. W oddzielnej części podręcznika omówiono problemy religii świata, postępu technicznego oraz stylów w architekturze. Problematyka ukraińska w podręczniku prawie nie występuje. Została ukryta w niektórych w fragmentach dotyczących tzw. „ziem zabranych”. Przy pierwszej wzmiance o „ziemiach zabranych” (Litwa i Ukraina, s. 17) wskazuje się, że zostały one tak nazwane przez żyjących w tamtych czasach. Następnie termin ten jest wykorzystywany przez autorów podręcznika jako mający prawo stosowania w odniesieniu do całego okresu od końca XVIII w. do 1918 r. Tymczasem granice Rzeczypospolitej były aktualne dla XVIII w., a w XIX i na początku XX w. istniała inna rzeczywistość, o której piszą sami autorzy podręcznika na stronie 145. Jest tam mowa o poglądzie narodowych demokratów (endeków) na narodowe zadania Polski: sami Polacy powinni wywalczyć swoją niepodległość. I rzeczywiście ani Ukraińcy ani Litwini w tym okresie nie byli zainteresowani już problemami Rzeczypospolitej, a wywalczeniem własnej niepodległości, przede wszystkim w walce z Polakami. Na przykład na stronie 96 przywołano manifest powstańczy z 22 stycznia 1863 r., który zaczyna się od słów „Do broni narodzić Polski, Litwy i Rusi”. Jasne jest, że przywódcy powstania mieli na uwadze szlachtę tych trzech etnosów, które uważali za jeden naród. Jednak naszym zdaniem termin „ziemie zabrane” należy pozostawić ludziom, którzy żyli w tamtym okresie (XVIII w.). Na stronie 98 wskazano, że na Litwie, Białorusi i Ukrainie w 1863 r. opór wobec caryzmu miał miejsce, choć na mniejszą skalę. W rzeczywistości opór ten stawiała jedynie część polskiej ludności, niewielka w stosunku do roli, jaką odgrywała na tym terytorium. Podręcznik ten jest bardzo dobry z punktu widzenia przedstawienia wydarzeń politycznych oraz historii życia codziennego, ale w praktyce nie zwraca żadnej uwagi na problemy społeczne. Przykładowo, realizowana przez R. Traugutta reforma rolna była podobna, jak piszą autorzy, do reformy rządowej, ale na czym polegało to podobieństwo – nie opisano, sens żadnej z nich nie został wyjaśniony. Na stronie 23 zaznaczono, że A. Mickiewicza zesłano na 5 lat do europejskiej części Rosji. Jest to jedna z okazji, by wspomnieć o Ukrainie, ale autorzy tego nie czynią. Rozdział 12 „Autonomia Galicji” zawiera fragment „nowe wyzwania – Polacy i Ukraińcy”. Zostało tu

obiektywnie pokazane trudne położenie Ukraińców i ich dążenia do autonomii. Wskazano, że władze autonomii blokowały wszelkie próby Ukraińców tworzenia instytucji oświatowych i nauczania w języku ukraińskim. Prof. Kulczycki recenzował także podręcznik do III klasy gimnazjum autorów J. Chachaja i J. Droba. Podręcznik poświęcony XIX wiekowi i wojnie 1914-1918. Omawia historię powszechną i polską, dzieje polskie wykładane są w kontekście historii trzech imperiów, do których należały ziemie polskie. Temat ukraiński w tej narracji nie występuje. Na przykład podrozdział „Autonomia galicyjska” (s. 111-112) nie zawiera żadnych danych o Ukraińcach. Na kartogramie „Ziemie polskie pod koniec XIX w.” (. 111) Galicja oznaczona jest jako czysto polska ziemia, tak jak na kartogramie „Ludność ziem polskich (rok 1910)” wprowadzono diagramy ukazujące narodowy skład austriackiej prowincji Galicja i Lodomeria (4 mln osób – z nich prawie połowa to Ukraińcy).

Dr Igor Szczupak analizował podręcznik do III klasy gimnazjum Ewy Chorąży, Krystyny Dyby i Stanisława Zająca oraz podręcznik do III klasy gimnazjum (Grzegorz Kucharczyk, Paweł Milczarek, Marek Robak). Recenzent podkreślił, że przy ocenie podręczników należy uwzględnić podstawy metodologiczne, wiarygodność merytoryczną oraz jakość metodyczną. Nie należy ograniczać się tylko do aspektów ukazywania historii polskiej w podręcznikach ukraińskich i odwrotnie.

Recenzent podkreślił ogólną pozytywną ocenę obu podręczników, szczególnie podręcznik E. Chorąży i in. wyróżnia się przejrzystym wykładem materiału faktograficznego, jakością zamieszczonych ilustracji i szerokim wyjaśnieniem ikonografii oraz pytaniami i ciekawymi zadaniami ułatwiającymi interpretację. Słabością podręcznika jest brak wyjaśnienia terminów i pojęć, co jest podstawą dla zrozumienia historycznych wydarzeń i zjawisk. Natomiast w podręczniku G. Kucharczyka i in. dokonana została rzetelna praca nad prezentacją aparatu pojęciowego, na początku rozdziału uwagę uczniów koncentruje się na podstawowych pojęciach („słowa, bez których ani rusz”). Natomiast w dalszym wykładzie w oznaczonych miejscach podaje się przystępne tłumaczenia tych pojęć i terminów. Oba podręczniki szeroko i znakomicie wykorzystują mapę jako materiał dydaktyczny.

Omawiane podręczniki nie są pozbawione pewnych niedostatków. W kontekście biegu dziejów końca XIX – początku XX wieku ważnym czynnikiem społeczno-politycznego, ekonomicznego i kulturalnego rozwoju była „kwestia ukraińska”, tymczasem w polskich podręcznikach praktycznie problematyka ta nie występuje. W podręczniku G. Kucharczyk i in. zawarto jedynie cztery krótkie zdanie i portret I. Franki. W podręczniku E. Chorąży i in. nie ma nawet tego. W przeciwieństwie do tego, w podręczniku E. Chorąży i in. szczegółowo omówiono kwestię żydowską i rozwój ideologii syjonistycznej, co przyczynia się do rozumienia przez uczniów stosunków polsko-żydowskich. Należy też zauważyć niedostateczne oświetlenie rewolucji 1917 roku, które miały wielkie znaczenie dla dalszych dziejów Europy, w tym także Polski.

wszechrosyjskiego spisu ludności po raz pierwszy określono skład narodowy ludności jest ciekawą dla ucznia informacją o zaawansowaniu procesów modernizacyjnych. W tekście podręcznika informacje ludnościowe dotyczą obszaru pierwszej Rzeczypospolitej, natomiast narracja historyczna koncentruje się na obszarze Królestwa Polskiego i częściowo Galicji. Większość informacji o innych, poza Polakami, narodowościach dotyczy Żydów. O Ukraińcach nie mówi się praktycznie nic, mimo faktu, że w Galicji Polacy stanowili mniej niż połowę ludności.

Można sformułować wniosek ogólny: opinii w sposób negatywny pokazujących historię Ukrainy nie ma, ważniejsza jest nieobecność Ukrainy jako takiej w podręcznikach. Minusy tej sytuacji mogą być większe w kontekście potocznego postrzegania Ukraińców jako siły wrogiej polskim interesom.

Prof. Aleksander Udod recenzował podręcznik autorstwa J. Ustrzyckiego. Wszystkie wydarzenia w nim postrzegane są przez pryzmat historii Polski: świat i Polska, Europa i naród polski, znaczenie narodu polskiego itp. Podręcznik w ogóle nie podaje wiadomości z historii Ukrainy, szczególnie dotyczy to wydarzeń z okresu I wojny światowej. Nie pojawia się sprawa ukraińska w polityce państw uczestników wojny światowej. Wśród uczestników rokowań w Brześciu nie wymienia się Ukrainy, ignoruje się fakt utworzenia Ukraińskiej Republiki Ludowej.

Wśród 240 osób wymienionych na 190 stronach tekstu znajduje się jeden Ukrainiec – Taras Szewczenko, ale tylko na ilustracji. Lwów opisywany jest jako miasto, gdzie działało Polskie Towarzystwo Gimnastyczne Sokół. Nazwa Ukraina pojawia się też tylko jeden raz w kontekście działalności polskich legionistów na ziemiach ukraińskich.

Tekst i szata graficzna podręcznika poświęcone I wojnie światowej przeciążone są militarystycznym podejściem (przeważnie materiały z uzbrojeniem, środków niszczenia ludności). Marginalizowana jest historia życia codziennego, wojny z perspektywy pojedynczych osób.

Członkowie Komisji odnotowują fakt, że w większości podręczników polskich do III klasy gimnazjum informacje na temat Ukrainy i Ukraińców nie występują wcale lub jest ich tak mało, że nie pozwalają uczniom w Polsce zrozumieć rozwoju ukraińskiego ruchu narodowego i ukraińskiej walki niepodległościowej w XIX i XX wieku. Członkowie Komisji stoją na stanowisku, że w podręcznikach polskich do III gimnazjum powinny znaleźć się podstawowe informacje dotyczące:

- a) rozwoju nowoczesnej kultury ukraińskiej i ukraińskiego ruchu narodowego w XIX i początku XX wieku
- b) ukraińskiej rewolucji narodowej lat 1917-1921
- c) budowy ukraińskich organizmów państwowych (Ukraińska Republika Ludowa, Ukraińska Derżawa, Zachodnioukraińska Republika Ludowa).

Ad 5

Obydwie strony zobowiązały się do wcześniejszego (co najmniej miesiąc przed terminem posiedzenia) przekazywania podręczników i atlasów do oceny.

XV posiedzenie Komisji odbędzie się w wrześniu 2012 r. w Katowicach. Ustalono, że tematyka publicznej części posiedzenia będzie obejmować problemy edukacji regionalnej w historii i geografii oraz roli procesów industrializacji w historii Polski i Ukrainy XIX i XX wieku. Obydwie strony przygotowują stosowne referaty.

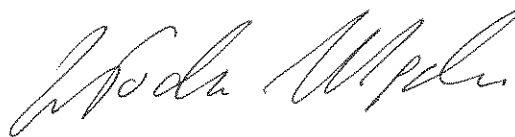
Niniejszy protokół został sporządzony w czterech jednobrzmiących egzemplarzach po dwa w języku polskim i ukraińskim. Wszystkie mają moc Dyktanda. Dołączono będą dołączone recenzje podręczników oraz teksty wygłoszonych referatów.

W imieniu strony ukraińskiej

prof. Stanisław Kulczycki

W imieniu strony polskiej

prof. Włodzimierz Mędrzecki

Odessa, 29 września 2011 r.

Протокол
XIV засідання Українсько-Польської комісії експертів з питань удосконалення
змісту шкільних підручників з історії та географії
Одеса, 26-29 вересня 2011 р.

На основі порозуміння та співпраці між Міністерством національної освіти Польської Республіки та Міністерством освіти України 26 – 29 вересня 2011 р. в Одесі відбулося XIV засідання Українсько-Польської комісії експертів з питань удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії.

У засіданні взяли участь:

З польської сторони:

1. проф. д-р габ. Владзімеж Медрецький – співголова комісії,
2. проф. д-р габ. Анджей Т. Янковський – член комісії,
3. д-р Кароль Санойца – член комісії,
4. д-р Пьотр Кролл – член комісії,
5. д-р габ. Гжегож Мотика – член комісії,
6. д-р Кшиштоф Кафел – репрезентант Міністерства національної освіти Республіки Польща, секретар польської частини комісії.

З української сторони:

1. проф. Станіслав Кульчицький – співголова комісії,
2. проф. Олександр Удод – член комісії,
3. к.і.н. Віталій Перкун – член комісії,
4. к.і.н. Ігор Щупак – член комісії,
5. к.і.н. Геннадій Єфіменко – член комісії,
6. Раїса Євтушенко – репрезентант Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, секретар української частини комісії.

Зустріч відбувалася згідно наступного порядку:

1. Початок засідання.
2. Виступи.
3. «Круглий стіл» членів комісії з учасниками Українсько-польського семінару вчителів історії «Актуальні проблеми викладання історії в школах України та Польщі».
4. Аналіз змісту польських та українських підручників з історії та географії.
5. Кінцеві домовленості: зміст протоколу, термін, місце та тематика наступного засідання комісії.

До 1

Роботу розпочало відкрите засідання Комісії у Залі засідань Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова. Перше слово взяв ректор Одеського університету проф. І. Коваль. Вступне слово також виголосили співголови комісії: з української сторони – проф. С. Кульчицький, з польської сторони – проф. В. Медрецький. Виступили також проф. О. Удод, директор Інституту інноваційних технологій та змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Консул Республіки Польща в Одесі Йоанна Стжелчик.

До 2

У відкритому засіданні Комісії, що відбулось 26 вересня 2011 р., взяли участь наукові співробітники та студенти Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова. З привітанням до присутніх звернувся начальник Управління освіти та науки Одеської обласної державної адміністрації Андрій Ткачук.

Д-р Кароль Санойца та Геннадій Єфименко виголосили доповіді, присвячені впливу комунізму на націотворчі процеси в Центрально-Східній Європі. Опісля розпочалася дискусія за участю вчителів, методистів та наукових працівників Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова.

До 3

Засідання «круглого столу» членів комісії з учасниками Українсько-Польського семінару вчителів історії «Актуальні проблеми викладання історії в школах України та Польщі» був організований Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, Всеукраїнським центром вивчення Голокосту «Ткума», Всеукраїнською асоціацією викладачів історії та громадянської освіти та Польським історичним товариством.

До 4

Проф. Анджей Т. Янковський висловився щодо представленого українською стороною підручника з географії для 11 класу авторства Л.Б. Паламарчук, Т.Г. Гільберг та А.І. Довган. Підручник представляє у широкому розумінні питання загальної та суспільно-економічної географії України, доповнені проблематикою глобальних демографічних та екологічних викликів у світі. Відомості про Польщу з'являються епізодично у двох фрагментах:

1. при розгляді формування території української держави, відנותуючи лише зміни кордонів, які були визначені у 1939-1945 рр. (1951 р.),

2. при розгляді демографічної проблематики України стверджено, що держава є багатонаціональна, у ній знайшла своє місце і польська меншина без детальнішої її характеристики.

Польська сторона проаналізувала 6 українських підручників з історії: 5 для 11 класу та один для 10-го. Їхні хронологічні межі – 1900-1939 (один підручник), 1939-2010 (5 підручників). Чотири з них стосувалися історії України (С. Кульчицький та Ю. Лебедева, О. Пометун та Н. Гупан, О. Струкевич, І. Романок та С. Дровозюк, В. Власов та С. Кульчицький), два всесвітньої історії (І. Щупак, Т. Ладиченко).

Стосовно історії Польщі стверджено, що частина підручників фокусує у собі досить мало відомостей щодо історії Польщі ХХ ст. У підручниках із всесвітньої історії бракує зазначення міжнародного виміру польської справи, зокрема в період другої світової війни, яка була важливим чинником дипломатичної гри. У всіх підручниках знаходиться інформація про включення східних земель Речі Посполитої у склад СРСР, є певні відомості про Польщу в процесі створення східного блоку та в період 1989-1991 рр. Останньою інформацією є відомість про визнання Польщею незалежної України у грудні 1991 р.

На тлі українських підручників вирізняється підручник І. Щупака, який містить відносно багато інформації щодо розвитку внутрішньої ситуації в Польщі після 1945

року, а також про трансформаційні зміни після 1989 р. Він єдиний автор, який, зокрема, взяв до уваги інформацію про смоленську катастрофу у квітні 2010 р.

Головною слабкістю українських підручників є те, що не береться до уваги доробок польської історіографії останніх 20 років (і часом інтерпретація базується на виданнях радянських часів, зокрема щодо пакту Ріббентропа-Молотова та польського руху Опору).

Із польської перспективи представлений авторами українських підручників перебіг та характер українсько-польського конфлікту в період Другої світової війни представлений у спотворений спосіб. Автори або оминають проблему Волинської різанини, або пишуть про «взаємні акти насилля», у такий спосіб безпідставно ставлячи знак рівності поміж антипольськими діями УПА і польської самооборони та її актами відповіді. Польська сторона вважає корисним впровадження до українських підручників інформації щодо позицій, наявних в українській та польській історіографії про польсько-український конфлікт під час Другої світової війни. На думку польських рецензентів, при описі виселень українців із польської держави в 1945-1946 рр. слід інформувати про паралельно триваючі примусові виселення поляків із Західної України на територію Польщі.

У деяких підручниках інформація, яка стосується руху «Солідарність», не зазначає її справжньої ролі у падінні комуністичного режиму в Центрально-Східній Європі.

Д-р Віталій Перкун проаналізував підручник з гімназії для 3 класу авторства Ядвіги Коп, Марії Кухарської, Аліни Вітек-Новаковської. Рецензент дав у цілому добру оцінку підручнику з точки зору змісту та оформлення. Україна представлена як така, що йде шляхом ринкових реформ. Охарактеризовано природне середовище, вказано на елементи, які сприяють розвитку сільського господарства та промисловості, зазначені наслідки Чорнобильської катастрофи 1986 р. У коротенькій рубриці «Україна туристична» містяться три фото архітектурних пам'яток України – Михайлівський Золотоверхий собор у Києві, Кам'янець-Подільська фортеця, та узбережжя Чорного моря із палацем Ластівчине гніздо. Мають місце дві мапи України – економічна та фізична. Поза добрим приготуванням картографічного матеріалу мають місце неточності. До прикладу, не вказано, що Закарпаття є регіоном із добре розвиненим виноробним промислом, ряд центральних та східних областей не зазначені як такі, що вирощують ряд сільськогосподарських продуктів харчування.

Професор Станіслав Кульчицький рецензував підручник «Блище історії» для учнів 3 класу гімназій авторів: Ігор Канколевський, Кшиштоф Ковалевський, Аніта Пломінська-Мелох.

Підручник присвячений періоду від конгресу у Відні до закінчення Першої світової війни і відновлення незалежності Польщі.

В окремій частині підручника розглядаються теми світових релігій, технічного прогресу, архітектурних стилів тощо. Українська проблематика в підручнику майже не відбита, але прихована в деяких сюжетах по так званих «землях відібраних». При першій згадці про «землі відібрані» (Литву і Україну, с. 17) вказується, що так їх назвали сучасники. Надалі це поняття використовується авторами підручника як термін, який має право на життя на весь період з кінця 18 століття до 1918 р. Тим часом кордони Речі Посполитої були актуальними для 18 століття, а в 19 і на початку ХХ існувала вже інша реальність, про яку самі автори підручника пишуть на с. 145. Там мова йде про погляд націонал-демократів (ендеків) на національні завдання Польщі: самі поляки повинні виборювати свою національну незалежність. І дійсно, ні українці,

ні литовці в цей час вже не цікавилися проблемами Речі Посполитої, а виборювали власну незалежність, передусім у боротьбі з поляками. Наприклад, на с. 96 наводиться повстанський маніфест від 22 січня 1863 року, який починається словами: «До зброї, народе Польщі, Литви і Русі!». Ясно, що керівники повстання мали на увазі шляхту цих трьох етносів, яку вважали єдиним народом. Однак нам здається, що термін «землі відібрані» треба залишити людям, які жили в тому часі (18 ст.).

На с.98 вказано, що опір царизму в Литві, Білорусі та Україні в 1863 році був, але слабший. Насправді цей опір чинила частина польського населення, дуже невелика за своєю питомою вагою на цій території. Це підручник дуже добрий під кутом зору викладення політичних подій та історії повсякденності. Але практично не приділяє будь-якої уваги соціальним проблемам. Зокрема, розроблена Р. Траугуттом селянська реформа схожа, як пишуть автори, на урядову реформу, але в чому схожість – не зазначено, зміст жодної з них не розкривається. На с. 23 вказано, що А. Міцкевич був засланий на 5 років до європейської частини Росії. Це один з приводів згадати про Україну, але автори про неї не згадують.

Розділ 12 «Автономія в Галіції» має частину тексту під назвою «нові виклики: поляки і українці». Тут цілком об'єктивно показано тяжке становище українців і їх прагнення до автономії. Говориться про те, що влада автономії гальмувала всі спроби українців розгорнути освітні заклади з українською мовою навчання.

Проф. С. Кульчицький також рецензував підручник з історії для учнів 3 класу гімназій «Історія. ХІХ століття і велика війна» авторів: Яцек Хахай, Януш Дроб.

Підручник присвячений ХХ ст. і Великій війні 1914-1918. В ньому вдало поєднуються події світової і польської історії. Події польської історії висвітлюються в контексті трьох імперій, у складі яких перебували польські землі. Українських сюжетів в цих подіях ми не зустрінемо. Наприклад, підрозділ «Автономія галіційська» на с. 111-112 не містить жодних згадок про українців. На картосхемі «Польські землі під кінець ХІХ ст.» (с.111) подається Галичина як суто польська земля, тоді як на картосхемі «Населення земель давньої Речі Посполитої (на 1910 р.)» вмонтовані діаграми, які показують національний склад австрійської провінції «Галіція і Лодомерія» (4 млн. осіб, з них майже половина українців).

Д-р Ігор Щупак проаналізував підручник з історії для учнів 3 класу гімназій «Історія. Пізнаємо минуле» авторів: Єва Хораз, Христина Діба та Станіслав Заяць, а також підручник з історії для учнів 3 класу гімназій «Історія: Крізь тисячоліття та століття» авторів: Гжегож Кучаржик, Павел Мілцарек, Марек Робак.

Рецензент підкреслив необхідність аналізу методологічної основи підручників, фактологічної достовірності та методичної досконалості, не обмежуючись рамками висвітлення української історії в польських підручниках та відповідно польської історії – в українських.

Рецензент зазначив у цілому позитивне враження від обох підручників. Зокрема, підручник «Історія. Пізнаємо минуле» вирізняється послідовним викладом фактичного матеріалу, наявністю змістовних ілюстрацій з широким поясненням зображеного та питаннями до них, цікавими завданнями тощо. Недоліком підручника є відсутність пояснень термінів та понять, що є базовими для розуміння історичних подій та явищ. Натомість у підручнику «Історія: Крізь тисячоліття та століття» представлена ґрунтовна робота з понятійним апаратом: перед певним розділом увага учнів акцентується на основних поняттях («слова, без яких – не рухатись далі»), та в подальшому викладі в окремих блоках надається їх доступне тлумачення. В обох підручниках досконаліми є форми роботи з історичними картами, що широко представлені.

Втім, згадані підручники не позбавлені певних недоліків. Очевидно, що в контексті історичних подій кінця XIX – початку XX ст. важливими чинниками соціально-політичного, економічного та культурного розвитку західноукраїнських земель було «українське питання», українсько-польські взаємовідносини. Проте проблемам становища українського населення в Польській державі, передумовам розвитку українського національного руху бракує інформації в обох підручниках. Так, у підручнику «Історія: Крізь тисячоліття та століття» у підрозділі «Нові народи: українці та литовці» (с. 195) для подано лише чотири коротких речення та портрет Івана Франка; у підручнику «Історія. Пізнаємо минуле» і цього матеріалу немає. Натомість, у останньому підручнику на с. 131-133 достатньо показаний «особливий характер єврейського питання» та розвиток ідеології сіонізму, що полегшує розуміння учнями польсько-єврейських взаємин. Треба також зауважити недостатнє висвітлення революцій 1917 р., які мали велике значення для подальших подій у Європі, у тому числі багато в чому визначили долю Польщі.

Практично відсутній український аспект у зображенні подій початку XX ст. у підручнику «Історія: Крізь тисячоліття та століття». У підручнику «Історія. Пізнаємо минуле» згадується «конфлікт між поляками та українцями» на Галичині (с. 246), але з тексту підручника залишаються незрозумілими передумови цього конфлікту, його сутність у історичному контексті. Очевидно, ігнорування найважливіших проблем історії України та українців, українсько-польських відносин шкодить об'єктивному відображенню поліетнічної, полікультурної історії Європи та Польщі.

Втім, у цілому, треба підкреслити, що рівень методичного оснащення польських підручників, культура книговидавання є високими і заслуговують на увагу українських авторів, як зразок.

Д-р Геннадій Єфіменко рецензував підручник з історії для учнів 3 класу гімназій авторів: Томаш Малковський, Яцек Ржесновенцький.

Хронологічні рамки підручника складають 1764-1918 рр. (1922 р. щодо радянської Росії) роки. Рецензований підручник має чимало переваг. Серед них відзначимо високу поліграфічну якість, вміло підібраний ілюстративний ряд, наявність тлумачень нових слів та термінів. У підручнику розглядаються події як загальної історії, так і історії Польщі. Відчутна орієнтація на Європу: з усіх тем поза Європою є лише згадка про США (новий світ, невільництво, громадянська війна, Ку-Клукс-Клан). Усе інше – винятково про Європу та Росію, яка відігравала провідну роль в історії Польщі. Однак щодо повсякденного життя і картини світу загалом, то усі приклади стосуються тих територій, що нині входять в ЄС. Є окремі параграфи, які стосуються таких важливих проблем як колоніалізм, імперіалізм, расизм («Тягар білої людини»), марксизм, соціалізм, комунізм («привид комунізму»).

Разом із перевагами такий тематичний кут зору зумовив і недоліки. Поза увагою авторів залишилися соціально-економічні відносини. Випало з розгляду ряд понять, які надалі вживаються як начебто відомі. Деякі з них стосуються України.

Загалом Україна не відображена – ні в сюжетах загальних (є приклади з країн ЄС), ні на тих сторінках, де говориться про Росію, ні там, де йдеться про Польщу. Щоправда, саме слово «Україна» тричі фігурує в перших розділах, де розглядається поділ Речі Посполитої. Зокрема, згадується, що містечко Тарговице (с.85) нині знаходиться в Україні. Тут, можливо, було б доречно вказати сучасні адміністративні відомості про цей населений пункт, щоб читач, який зацікавиться, міг знайти його на карті. Показ його на картосхемі Речі Посполитої того часу (с. 90) не дає змоги цього зрозуміти. Другий раз Україна згадується у зв'язку з поясненням причин занепаду Речі Посполитої: під час їх переліку відзначається, що у XX столітті історики відзначили як

одну з найважливіших причин «нерозв'язані проблеми на Україні, відмінної від Польщі за національністю та релігією». Однак про українців ніде раніше в тексті не йшлося, вони «виринають» з мороку і туди ж знову відправляються авторами підручника аж до початку ХХ століття.

Загалом історія Польщі в 1815 – 1914 роках зосереджена навколо Варшави. Про Галичину окремого параграфу немає, а в загальних їй майже не приділяється місця. Однак про отримання автономії краю, про яку «мешканці заборон російського і пруського могли тільки мріяти», все-таки сказано. Про українців немає жодного слова, начебто їх там зовсім не було. Такий підхід був би зрозумілим, якби десь було пояснення, що мова йде винятково про західну частину Галичини, однак в даному разі є неприйнятним. Іноді замовчуванням можна досягти більшого ніж активною пропагандою.

Про Україну як таку у тексті і далі не говориться, однак назва «українці» ще раз зустрічається, щоправда, не в тексті, а на мапі. На с. 222 вказується національний склад населення (у відсотках) в «другій половині 19 століття». З тексту незрозуміло, звідки взяли ці дані. Можливо, говорити про перепис населення як джерело і не варто в шкільному підручнику. Однак, з огляду на те, що саме за даними Першого Всеросійського перепису населення вперше було визначено національний склад населення, його, згадка про нього як ознаку індустріалізму була б не зайвою. Адже до того часу питання про національність чи рідну мову не поставало як таке та й загальних переписів не було.

В тексті, де розповідається про національний склад населення, йдеться про переважно про території Речі Посполитої до 1 розділу, які нині входять до складу Польщі. Основна увага зосереджена на Королівстві Польському. Однак є згадки і про Галичину. Серед інших, окрім поляків національностей, згадуються євреї. Про українців не говориться зовсім, незважаючи на вказівку на те, що в Галичині поляків було менше половини.

Загальний висновок можна зробити такий: зауважень щодо негативного висвітлення історії України майже немає. Головне зауваження полягає у відсутності України як такої у підручнику. Мінуси такого становища в окремих випадках можуть навіть переважати недоліки згадування українців у контексті ворожої польським інтересам сили.

Проф. Олександр Удод рецензував підручник автора Я. Устржицького «Історія: підручник для гімназій».

Підручник є зразком високої видавничої культури. Всі події розглядаються через призму польської історії: Європа і польський народ; значення для польського народу і т.п.

Проте підручник зовсім не подає відомостей з історії України. Особливо це стосується висвітлення подій Першої світової війни. Не згадується українське питання в політиці держав-учасниць війни. Серед учасників Брестських мирних переговорів не згадується Україна, чим ігнорується факт проголошення УНР.

Серед 240 осіб, які згадуються на 190 сторінках тексту, називається лише один представник української історії – Тарас Шевченко, але тільки як фотоілюстрація. Львів згадується тільки як місто, де діяло польське гімнастичне товариство «Сокіл». Назва «Україна» згадується теж тільки один раз, але в контексті діяльності польських легіонерів на території українських земель у Першій світовій війні. Текст і фотоілюстрації підручника, присвячені Першій світовій війні, переважані милітаристським підходом (переважно матеріалами із зображенням зброї, засобів

знищення людей), ігнорується історія повсякденності при висвітленні подій світової війни.

Члени Комісії із занепокоєнням зазначили, що у більшості підручників для 3 класу гімназії інформація на теми України та українців відсутня, або дуже обмежена, що не дозволяє учням у Польщі зрозуміти процеси формування сучасної української нації у ХІХ – ХХ ст. Члени Комісії вважають, що у підручниках для 3 класу повинна міститись елементарна інформація:

- а) про розвиток сучасної української культури та українського національного руху у ХІХ – ХХ ст.;
- б) про українську національну революцію 1917 -1920-х рр.;
- в) про розбудову незалежної української держави за часів УНР, Української Держави, Директорії, ЗУНР.

До 5

Обидві сторони зобов'язали до попереднього (принаймні місяць перед терміном засідання) обміну підручників та атласів для оцінювання.

ХV засідання комісії відбудеться у вересні 2012 р. в Катовіцах. Вирішено, що тематикою публічної частини засідання буде обговорення проблем викладання регіональної історії, й обидві сторони підготують відповідні доповіді.

Нинішній протокол написаний у чотирьох ідентичних екземплярах – два польською та два українською мовами. Усі мають силу оригіналу.

До протоколу будуть долучені рецензії підручників авторства членів Комісії.

Від імені української сторони

проф. Станіслав Кульчицький

Від імені польської сторони

проф. Владзімеж Медрецький

Одеса, 29 вересня 2011 р.